

МИТТЄВІСТЬ ОДНОКРАТНОЇ ДІЇ

У статті досліджується категорія кратності як складова частина універсальної категорії аспектуальності. Основними засобами вираження категорії кратності в англійській мові є мультиплікативні та семельфактивні дієслова. Миттєвість, як семантична категорія, увиразнює однократну дію.

Ключові слова: кратність, мультиплікатив, семельфактив, сема.

Кратність – це аспектуальне значення, яке належить до внутрішніх властивостей дієслова та характеризує дієслівні лексеми за кількістю “крат”. Таке кількісне значення властиве дієсловам, які виражають квантитативні процеси – дії, що можуть перериватися, поновлюватися і повторюватися.

Межі категорії кратності все ще залишаються не визначеними. Вперше поняття кратності дії було розглянуто Г. Павським (1850). Пізніше воно висвітлено у працях І.О. Бодуена де Куртене (1963), О. Шахматова (1941).

Кратність досліджували на матеріалі різних мов, зокрема української – Т. Голосова (2001), О. Ачилова (2004), О. Пчелінцева (2005), російської – В. Гайдуков (1989), В. Храковський (2006), З. Годізова (2004), Є. Кокарєва (2000), Є. Нікіфорова (1993), Є. Соколова (1994), вірменської – Г. Акопян (1975), угорської – Б. Корпонай (2000), чеської – А. Широкова (1965; 1966), татарської – Г. Лутфулліна (2004), індонезійської – Н. Алієва (1974) та в порівняльному аспекті – німецької та татарської – Н. Салехова, Р. Рахматулліна (1988), російської та осетинської – А. Цомартова (1988), російської та мордовської – Є. Лісіна (1998), французької та татарської – Г. Лутфулліна (2004) тощо. На матеріалі англійської мови відсутні монографічні дослідження, об'єктом вивчення яких є категорія кратності. Існують лише окремі публікації, які стосуються цієї проблеми, зокрема К. Адамса (2001), Є. Губерт (1997), Н. Свашенко (1990), К. Сміт (1997).

Кратність ситуацій реалізується як сукупність двох взаємопов'язаних значень: **однократності і багатократності**. При цьому слід зазначити, що кратність тлумачиться, подібно до інших аспектуальних ознак, не тільки на

основі значення дієслівної лексеми (І. Долініна 1996), але й ситуації, вираженої у реченні (В. Акуленко 1990, Є. Кокарева 2000).

У сучасних дослідженнях *кратність дії* трактується як комбінація різнорівневих засобів, “семне” притягування взаємодіючих мовних елементів [1; стор. 48], окремий вияв дискретності [2; стор. 133-134]. М. Гловінська вказує на те, що кратною може бути тільки дискретна дія, при цьому дискретність розглядається ширше (як ідея початку, кінця фази) [2; стор. 133-134]. Слід зазначити, що дискретність, яку розглядаємо як розчленованість явищ реальної дійсності, певною мірою відображається у мовленнєвому мисленні. Будь-яка множинність є дискретною за своєю природою, тобто складається з одиниць або елементів. Однак дискретність (як і кількісність) – неоднорідна, її особливості пов’язані з належністю даного слова до тієї чи іншої частини мови. Дискретність, на думку В. Дреслера, може бути двох різновидів: дискретність у часі та дискретність у просторі. Дискретність у часі пов’язана з дією і характеризує її як перервну, дискретність у просторі – з поняттям субстанції, тобто імена пов’язані з поняттям субстанції та простору, а дієслово – із поняттям часу [3; стор. 54]. Така дискретність має перш за все часовий характер. Однак у деяких випадках дієслівна дискретність співвідноситься із просторовими характеристиками дієслова (йдеться про дієслова типу *to scatter*, *to spill* тощо).

Крім того, немає одностайної думки лінгвістів щодо розмежування категорій *кратності* та *ітеративності*: часто ці поняття нашаровують одне на одне, а інколи й ототожнюють. Вважаємо, що категорії кратності та ітеративності слід розмежовувати, оскільки ітеративний аспект (*iterative*) вказує на те, що дія повторюється багато разів, знову і знову, і є необмеженою у часі: *There was one noise he kept hearing again and again on his travels that intrigued him* (St. McDonald). Категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремий акт її реалізації. На відміну від ітеративності, кратність є

граничною дією, як-от: *Cinzia's eyes suddenly flashed and she smiled...* (M. Dibdin); *He knocked once on the door, and it was instantly opened* (S. Beauman).

Основними засобами вираження кратності є семельфактивні та мультиплікативні дієслова (звуконаслідувальні дієслова, дієслова з морфологічними суфіксами -er, -le (RL-дієслова) і сталі дієслівно-субстантивні сполучення).

Мультиплікативами називаємо предикати типу jump, knock, nod, які позначають хвилеподібні процеси та процеси коливання й об'єднані за кількісно-часовою ознакою внутрішнього поділу дії на серію повторюваних ідентичних квантів. Мультиплікативи вважаємо одними з різновидів дієслівної множинності, оскільки вони позначають граничну монотемпоральну множинність повторюваних мікроситуацій.

Одиничний квант мультиплікативного виду множинності виражається за допомогою **семельфактивів**, які співвідносяться з мультиплікативами семантично та позначають **миттєві** дії, які відбуваються протягом дуже короткого проміжку часу, наприклад: *blink, glance*.

Миттєвість традиційно вважається семантичною категорією, яка актуалізується за рахунок семантики дієслів [4; стор. 57-78]. Однак значення миттєвості, яке має інтегративний характер, є значно ширшим, оскільки є результатом взаємодії різних компонентів речення.

Розглянемо речення: *A goat hopped up on one of the carts and then to the roof of the diligence* (E. Hemingway). – *A goat was hopping up on one of the carts and then to the roof of the diligence*.

Очевидно, що форма Continuous модифікує значення миттєвості, яке закладено у семантиці дієслова **hop**. Так, у другому реченні дієслово **hop** у формі Past Continuous втрачає значення миттєвості.

Значення миттєвості актуалізується за допомогою темпоральних обставин **suddenly** (quickly and unexpectedly) [5; стор. 1659], **instantly** (immediately) [5; стор. 843], **immediately** (without delay: at once) [5; стор. 811], **rapidly** (very quickly and in a short time) [5; стор. 1357], які вказують на

однократну реалізацію дії. Наприклад: *Instantly, the car leaped back onto the roadway* (S. Marton); *She hopped rapidly out of the car, fitting her key into the heavy brass lock in the gate* (D. Steel); *The strip of mirror suddenly flashed at a struck match* (A. Carter); *As she stood on the crimson carpet, hesitating, the chandeliers suddenly flashed on* (L. Wilkinson); *Suddenly her heart jerked as the answer came like a flash of lightning* (M. Bowring); *One of the puppies suddenly flung itself through the air and banged its nose against my right eye in its flight to a tray of vol-au-vent* (P. Gilliat).

У наведених реченнях темпоральні обставини разом із дієсловами реалізують часову кваліфікацію дії, яка характеризується кількісною ознакою. Отож, фрази, які служать для вираження значення темпоральної характеристики миттєвої дії, є ще одним засобом актуалізації категорії кількісної кваліфікації дії (кратності). До них відносимо, зокрема, *for an instant, for a split second, for a fraction of a second, for a second, for a moment* тощо. Наприклад: *For an instant his eyes blazed* (M. Gladstone); *A splatter of sparks fell like miniature stars, the light flickered for a fraction of a second, hissed venomously and then splat again into darkness and silence* (D. Potter); *His eyes flickered for a second to the rear view mirror* (C. Forbes); *For an instant Michael's face stiffened, but he recovered himself immediately and laughed* (S. Maugham); *The board flickered for a second or two, then slowly faded until it was gone* (I. Banks); *Klickman was a meathead with little finesse, and for a split second his shoulders flinched as if he would accept the challenge* (J. Grisham); *Her eyes flickered for a split-second to see Lucenzo's reaction* (S. Wood); *The man even mumbled something, and eyelids flickered for a moment without opening* (M. Dibdin); *A message flashed for a fraction of a second on a cinema screen ...* (R. White); *His expression for once had lost that unyielding look, and uncertainty flickered for an instant in the glance he bestowed on her* (S. Heywood).

У зазначених реченнях темпоральні фрази виконують функцію темпоральної обставини, що дозволяє їм модифікувати дієслівне значення. Використання темпоральних обставин і подібних за значенням фраз вказує на

те, що категорія миттєвості залежить від часових характеристик дії і визначається за допомогою них.

Крім того, на одиничний прояв ситуації, вираженої семельфактивним дієсловом, вказує модифікатор **once** (a single occasion; one time only) [6; стор. 554]; (on one occasion only) [5; стор. 1147]. Наприклад:

*He **hit** him but **once**, but as he had foretold, that hit was a mortal one* (A. C. Doyle); ***Once** he startled, and half-**jumped** around, as if danger threatened his back* (J. London); *"O!" said Mr. Crawley, and **pushed** his head **once** forward and began again to read a great pamphlet with which he was busy* (W. Thackary).

Однократність дії може виражатися також обставинами, які позначають момент здійснення дії, як-от: ***Hearing this, Bilbil jumped up at once*** (L. F. Baum); *Alice was not a bit hurt, and she **jumped up** on to her feet **in a moment*** (L. Carroll); *Allan **jumped at the proposal*** (W. Collins); *However, he **jumped at the offer*** (J. Conrad).

У контексті виразниками однократної завершеної дії можуть виступати прийменникові та прислівникові групи, порівняння. Наприклад: *Archie turned suddenly toward the fire and spat a stream of tobacco juice on it with such vehemence that India, Melanie and Pitty **leaped as though a bomb had exploded*** (M. Mitchell); *His master's voice acted on Buck (the dog) **like an electric shock. He sprang to his feet and ran to the bank ahead of men*** (J. London); *I was half way to the elevator before the thought hit me. It **hit** me without any reason or sense, **like a dropped brick*** (R. Chandler); *Mrs. Pitcher **gave each of the guys a quick glance, almost like a slap, and turned to Marthy*** (D. Wakefield); *The rushing waiter **stopped dead, and a deeply etched white line appeared around his mouth as instantly as though the lash of a whip had cut it there*** (R. Chandler); *I **leaped as if it had been fired at me, and shrieked at Posi*** (D. Hill); *She **bounded like a spring on hearing the door open*** (Th. Hardy); *Poirot **jumped as if he had been shot*** (A. Christie); *I **jumped up as if my chair had caught fire*** (J. Conrad); *Gould **jumped up with a jerk like a jack-in-the-box*** (A. Christie); *The agent of the Sphinx mark **jumped up in a sudden fury*** (J. Conrad).

Таким чином, кратність – це аспектуальна категорія, яка залежно від кількості “крат” характеризує дієслівну дію як однократну її реалізацію чи як багатократне повторення. Основними виразниками однократної дії є семельфактивні дієслова, а багатократної – мультиплікативні. Миттєвість, як семантична категорія, може ідентифікувати однократну дію. Засобами вираження даної категорії виступають семельфактивні дієслова. Значення миттєвості у реченнях із семельфактивними дієсловами актуалізується за допомогою темпоральних обставин **suddenly, instantly, immediately, rapidly**, які вказують на однократну реалізацію дії; for-адвербіалами *for an instant, for a split second, for a fraction of a second, for a second, for a moment* тощо; модифікатором **once** та контекстом, які вказують на однократну реалізацію дії. Перспективними можуть бути подальші зіставні дослідження: дієслів кратності у сфері контрастивної лінгвістики, зокрема зіставне дослідження дієслів кратності в англійській та українській мовах; зіставне дослідження дієслів кратності у мовах різних типів тощо.

Список використаної літератури:

1. Люшинская Е. Х. Функционально-семантическое поле кратности глагольного действия в современном французском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 “Романские языки” / Е. Х. Люшинская. – М., 1977. – 20 с.
2. Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / Гловинская М. Я. – М. : Наука, 1982. – 155 с.
3. Dressler W. Studien zur Verbalen Pluralität. Iterativum, Distributivum, Durativum, Intensivum in der Allgemeinen Grammatik, im Lateinischen und Hethitischen. – Wien. : Osterr. Akad. Der wiss., Philos-hist. Classe Sitzungsberichte. – 1968. – 253 p.
4. Апресян Ю. Д. Глаголы моментального действия и перформативы в русском языке / Ю. Д. Апресян // Русистика сегодня. – М. : Наука, 1998. – С. 57-78.
5. Longman Dictionary of Contemporary English / ed. by Della Summers. – New ed., 2003. – 1949 p. (LDCE).
6. Webster Universal College Dictionary. – New York: Gramercy Books, 1997. – 945 p. (WUCD).

Derevyanko O.A., Tron' A.A.

INSTANCY OF THE ACTION OF SINGLE OCCURRENCE

The article highlights the category of frequency rate as a constituent part of the category of aspect. The basic means of expressing the category of frequency rate are multiplicative and semelfactive verbs. Instancy as a semantic category can modify actions of single occurrence.

Key words: frequency rate, multiplicative, semelfactive, seme.

